

in 1583 nog interessant genoeg waren om er ten overstaan van het Hof van Utrecht voor bijeen te komen . . .

*Verlengde Hereweg 100
Groningen*

M. S. F. Kemp

Noten

- 1) Rijks Archief Utrecht, RA 233 deel 1.
- 2) Maandblad Oud Utrecht jrg. 57 pag. 2 (januari 1984).
- 3) Rijks Archief Utrecht, kapittel ten Dom nr. 825. Mevrouw Van Tongerloo was zo vriendelijk dit charter te transcriberen en toestemming te geven het hier weer te geven: „doen kondt ende bekennen mits dezen dat wy ter lieffden beden ende begeerten van Wolter van Baexen onsen getruwen dienre gegont hebben ende gegeven ende mits desen onsen tegenw. . . . gonnen ende geven den schemelen armen iongen geheiten Peter Krabout puerlick om Godesswill die costerye van Hagensteyn mit allen renthen vruchten profyten emolumenten ende vervallen . . . Bevelen daeromme alle onse officieren dienre schout . . . ende allen onsen ondersaiten van Hagensteyn . . . dat sy den selven Peter Krabout syn leven lanck . . . selve te bedienen off by enen anderen van synre wegen waill ende lofflick te doen ende te laten bedienen tot synen believen . . . den sestienden dach in marte anno etc. nonagesima quinto nae scriven ende beloip 's Hooffs van Hollant' (= volgens Paasstijl 1496). Misschien heeft Peter Krabout dus nooit zelf het kostersambt waargenomen; hij kon het ook laten bedienen.
- 4) Repertorium op de Stichtse Leenprotokollen etc. Dr. A. Johanna Maris, pag. 85-89. De hier genoemde Wolter van Baexen, bastaard, is een andere dan de Wolter van Baexen (zoon van Hendrik en Francesca Vaikenaar) die b.v. 1526 wordt vermeld; op. cit. pag. 422. Mevrouw Van Tongerloo schrijft (Maandblad Oud Utrecht jrg. 57 pag. 39) „De relatie met de Harmelense Zuilens werd twee generaties later hernieuwd door Maximiliaan van Baexen“. Het is wel goed hier erop te wijzen dat Maximiliaan *niet* een bastaard van Baexen was maar broederszoon van de „gewone“ Wolter van Baexen. Zie voor deze laatste Van Baexen's ook mijn artikel „De Leemkolk“ Tussen Rijn en Lek 16e jaargang nr. 4 (dec. 1982) pag. 24 e.v. alsmede Johanna Maria van Winter „Ministerialiteit en Ridderschap in Gele en Zutphen“ pag. 311, alwaar genoemd het echtpaar Hendrik van Baex Woltersz en Petra die een jaarrente kochten uit goederen te Boxmeer, 1462.
- 5) Rijks Archief Utrecht, Inventaris Handschriften „Boekjes van Booth“ pag. 312.
- 6) In de akte worden eerst de kinderen Crabeth genoemd in de volgorde als boven en vervolgens heet Caerl de Hughues nog gemachtigde van „Frans Joosten als getrouwd Dirckgen Adamsdr, nagelaten dochter van Joosgen Dirck van Zuilen tot Harmelens bastaarddochter wonende in de Weerde buiten Utrecht, vervangende zijns (= Frans') huisvrouwen broers en zusters“. Het echtpaar Frans Joosten X Dirckgen Adamsdr. testeerde 29 september 1606 te Utrecht, wonend in de Weerde met kinderen Jacob, Jannigje en Cunera, waarbij ook genoemd Barbara Toenis Cornelisdr. hun kleindochter geprocreert bij zaliger Joosgen Fransdr. hun dochter (Notarieel Utrecht U 006b005) Wtenwaell).
- 7) Rijks Archief Utrecht kapittel ten Dom nr. 826, charter d.d. 26 april 1512.

KLEDERDRACHT IN HET KROMMERIJNGEBIED

Een schilderij van de Bunnikse schilder Johan de Kruijf was de aanleiding om eens uit te zoeken hoe de Bunnikse klederdracht er uit zag. Het bleek dat er geen specifiek Bunnikse dracht was, maar wel een specifieke uit het Krommerijng gebied.

Een middeleeuwse momentopname

In de middeleeuwen was er weinig regionaal verschil in kleding in de Nederlanden en Vlaanderen. Zoals de mensen er op schilderijen in Vlaanderen uit zagen, zo zagen ze er ook uit in het Krommerijng gebied. Jeroen Bosch (ca 1450-1516) was één van de eersten die geen koningen, heiligen of madonna's schilderde, maar de gewone man. Op zijn schilderijen is te zien hoe de boer en de boerin, de marskramer en de pater er uit zagen.

We zien een bonte verscheidenheid bij de mannen. Sommige lopen in hansop, anderen in een wijd kleed en weer anderen in broeken die al een beetje modern aandoen, met daarboven een grof linnen hemd en een

boezeroen, die beide met leren koordjes vast zijn geregen.

De vrouwen dragen een doek of een kapje op het hoofd. Dit deden ze in navolging van diverse bijbelteksten. De Apostel Paulus had geen hoge dunk van vrouwen. Hij wijst hen op hun onderdanigheid (1 Timothëus 2 : 11) en nederigheid (Ephesiërs 5 : 24) tegenover de man. Petrus heeft bezwaar tegen vlechten van haren en anderen „opzichtige“ blijken van uiterlijk vertoon (1 Petrus 3 : 3). De vrouw kan beter aan haar innerlijk dan aan haar uiterlijk werken. Paulus tenslotte raadt de vrouwen aan het hoofd te dekken (1 Corinthiërs 11 : 6), hetgeen door vele vrouwen ook werd gedaan. Eerst ging er een doek om het hoofd, later werd dit een wat sierlijker kapje, de hul, die het hoofdhaar verhulde. De hul van kloosterzusters is hier rechtstreeks uit ontstaan. Vrouwen droegen daar onder een jak en rokken die de vormen van het lichaam geheel verborgen hielden. Zowel mannen als vrouwen droegen om de voeten sandalen

of lappen. Slechts zelden had iemand ondergoed aan. Dit werd gezien als te grote luxe en een vorm van verfoeilijke ijdelheid. Alleen hoeren droegen (kanten) ondergoed. Dit werd als „prikkelend“ ervaren.

Nog in de 19e eeuw wordt vermeld dat volkswomen gewoon waren om in het drukke stadsgewoel van Utrecht in de goot te plassen. Dat konden ze alleen maar doordat ze geen ondergoed droegen. Later in de 19e eeuw veranderden de ideeën over ijdelheid, hygiëne en fatsoen en werd het dragen van ondergoed meer gebruikelijk. In het Victoriaanse tijdperk sloeg de balans naar de andere kant door en werd er zelfs overdadig ondergoed gedragen.

In de schilderijen van Jeroen Bosch lopen de paters op blote voeten, soms op sandalen en ze hebben een habijt aan dat is afgeleid van de gewone kledij van de 13e en 14e eeuw. Het was de bedoeling dat kloosterlingen precies zouden lijken op het gewone volk. Ze moesten vooral niet opvallen en droegen dus dezelfde kleding als de boeren. Na de vaststelling van dit habijt is het niet veel meer gewijzigd. Het habijt van de paters van vandaag ziet er dus net zo uit als dat van de paters uit de tijd van Jeroen Bosch en de 13e en 14e eeuw. Doordat de kleding van de boeren echter zich wel wijzigde, gingen de paters nu juist opvallen!

Een opmerking over de kleding van kloosterlingen van paus Johannes Paulus II trof me hierover: „Kloosterlingen moeten weer gaan opvallen door hun kledij“. Zo was het juist niet bedoeld.

Op de schilderijen van Jeroen Bosch is te zien dat er in de twee eeuwen sedert het ontstaan van de kloosterkleding veel is veranderd in de kleding van de boeren. De ontwikkeling sedert Jeroen Bosch is in de diverse boeken over klederdracht zo uitvoerig beschreven dat ik die hier oversla en overga naar de specifieke kledij in het Krommerijgebied rond 1800.

Het Krommerijgebied 1800 en later

De man

Hij had een pet met klep die nog het meest leek op de

petten die veel Duitsers dragen, maar dan helemaal zwart. Ook de rest van de kleding was zwart of in ieder geval heel donker. Het materiaal was vaak wol, soms ook lichtere stoffen maar vrijwel altijd geweven op de keper-manier. Dat is een techniek waarbij volgens een bepaald systeem steeds een ander aantal scheringdraden wordt opgetrokken of neergelaten. Hierdoor wordt een heel sterke stof verkregen die erg dik is. De stof is te herkennen aan de diagonale lijnen die er over lijken te lopen.

Hij droeg een jasje met daaronder een linnen hemd dat met een klep en knop links vast zat. 's-Zondags ging er een zwart beffe over dat de vorm heeft van onze overhemden, maar zonder stropdas.

's-Zondags kwam ook het goud en zilver te voorschijn. Meestal verscheen het in de vorm van een horloge met ketting. De broek hing aan brede bretels. Deze had twee kleppen, één van achteren en één van voren die met een serie knopen dicht zaten. Het gemak van de kleppen was dat de man zijn broek niet behoefte te laten zakken als hij iets op de grond of tegen een boom wilde achterlaten. Door de week droegen zowel de man als de vrouw klompen. Alleen mensen die geen handarbeid verrichtten, zoals de dominee, de pastoor en de burgemeester, droegen ook door de week schoenen. Maar zij liepen meestal ook niet in klederdracht.

De klompen werden op zaterdagavond na het melken schoon geschuurd met een wit poeder. 's-Zondags kwam het paar schoenen te voorschijn. Dat werd bij het trouwen gekocht en moest het hele leven mee. De schoenen werden gedragen op Zondag naar de kerk en verder alleen als er bijzondere dingen aan de hand waren. Het maken van een foto is zo'n bijzondere gebeurtenis. Hiervoor kleepte men zich netjes aan. Foto's van begin deze eeuw geven dan ook een vertekend beeld. Nadat de foto gemaakt was, gingen de schoenen weer in de kast en ging men op klompen weer aan het werk.

De man had meestal maar één pak, soms met meerde-

Vier dames op hun paasbest tijdens een retraite ca. 1930. Zij dragen geen schort.

V.l.n.r. de moeder van meester Van Rooyen, mevrouw Fie Dorrestein, mevrouw Van Echteld en mevrouw Elberse-Van Wijk. (Foto van de schrijver).

re broeken. Het pak werd besteld voor de trouwdag en de man werd er later meestal ook in begraven. Hierdoor zijn er zo weinig kleren uit die tijd over.

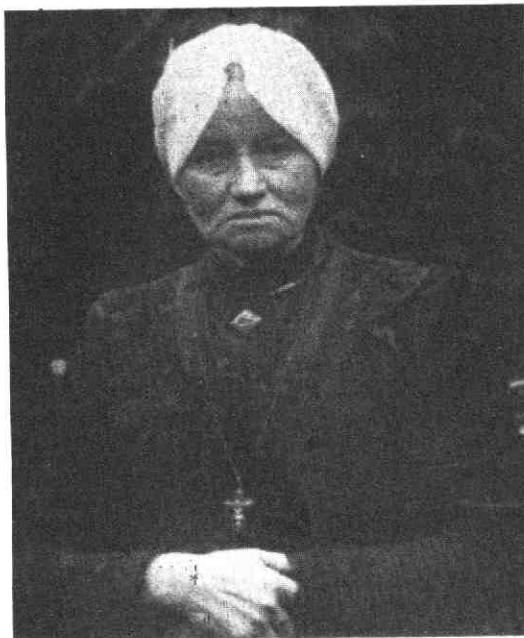
De vrouw

Zij had hetzelfde schoeisel als de man: door de week klompen en 's zondags hoge harde schoenen met lange veters. Daarop werden rokken gedragen, minstens twee, maar het konden er ook wel vier of vijf zijn. De bovenste rok was de goede rok. Daarvan had de arme arbeidersvrouw er maar één; de rijkere boerenvrouw had er soms twee of drie. Deze bovenrok werd besteld voor de huwelijksdag. Daarna moest ze nog jaren mee. Trouwen in het wit was er niet bij. De vrouw trouwde in haar enige rok, een bruine of zwarte. De rokken werden om het middel strak getrokken met een riem. Het bovenlijf werd gedekt met zoveel lagen als nodig waren om de vorm van de borsten geheel te doen onttrekken aan het nieuwsgierig mannelijk oog.

Belangrijkste ingrediënten waren een grof linnen hemd dat net als bij de man met een klep en knopen werd gesloten en een kap die op den duur zijn functie verloor, maar aanvankelijk bedoeld was om alle vrouwen dezelfde borstomvang te geven. De man kon dan niet zien wie er van de vrouwen door de natuur het rijkst bedeed was. Daar kwam hij pas in de huwelijksnacht achter.

De kap wordt in sommige delen van het land over de bovenkleding gedragen. Het meest duidelijk is dat in Marken. In de Krommerijnstreek ging er een jak over dat van de riem tot enkele centimeters in de nek volledig gesloten was. De kleur van het jak was bruin, bij weduwen en oudere vrouwen zwart. Ergens in de loop van de 19e eeuw is de kap uit de klederdracht verdwenen. Op de tekeningen die Valentijn Bing rond 1850 maakte is de kap nog duidelijk aanwezig, op de eerste foto's van rond 1900 niet meer. Sinds die tijd is de kleding strak en wordt de vorm van het lichaam niet meer zo sterk verdoezeld.

Begin deze eeuw is een overgang te zien van losse rokken en een jak naar één jurk. De jurk valt vormeloos naar beneden en wordt in het midden onderbroken door een brede band, die haar strak trekt. Omdat deze kleding niet vies mocht worden (men had er maar één stel van), werd er een schort overheen gedragen, in Bunnik „schurt“, in Zeist „schorteldoek“ genoemd. (Vond men zich in Zeist iets deftiger?). De schort was om te verslijten. Hier had men er diverse van. Meestal waren het gewone lapjes die men toevallig had kunnen kopen. Er liep dus een bonte verscheidenheid door het dorp. Vaak hadden ze een bloemetjesmotief. Dit schort was het enige lichtpuntje dat een creatieve vrouw kon aanbrengen in haar verder nogal sombere kledij. Ook hier weer geldt hetzelfde als bij de man: werd er een foto gemaakt, dan ging de schort af en poseerde men in de schone kleding. Foto's geven een vertekend beeld. Zelden of nooit liep de vrouw op straat zonder schort. Voor de Zondag was er een nette, witte schort. Hierin ging men naar de kerk. Vrijwel iedere vrouw, rijk of arm, had een lange ketting om de hals. De ketting was

Mevrouw Elberse-Van Wijk (1867-1963), de laatste vrouw die in Werkhoven de hul nog droeg. (Foto van de auteur)

soms wel twee meter lang. Armere vrouwen hadden vaak nog wel een zilveren ketting, wat rijkere een dunne gouden en de rijkste een dikke gouden. De ketting werd om de hals gedragen, soms enkele malen dubbel, soms ook helemaal naar beneden uithangend. Aan het eind droegen de hervormde vrouwen een medaillon of horloge, de katholieke een kruisje. Dat werd in de band om het middel gestopt. Tenslotte het meest karakteristieke onderdeel van de dracht: de hul. Het Krommerijngebied onderscheidde zich hiermee van andere delen van het Utrechtse. Over een zwart onderkapje waar de haren in gingen, werd een kanten sierkapje gedragen. Dit was vaak erg fraai bewerkt behalve voor vrouwen in de rouw. Dan was het kapje strak en gesloten. De hul was van achteren met touwtjes strak gebonden en werd met twee spelden bij de oren vast gezet op het onderkapje. Boven het hoofd zaten plooiertjes waar een touwtje door ging. Trok men dit strak, dan ging de hul iets bol staan en kwam er een kleine lokje van de haren vrij. Dit was het enige dat de mannen te zien kregen. Plaatselijk verschilde de kracht waarmee men de plooiën aantrok en dus hoe groot de opening werd. De indruk bestaat dat bijv. in Werkhoven de opening groter was dan in Odijk of Bunnik. De punten van de hul, die over de oren heen vielen, waren omhoog gesteven en werden iets gedraaid. Hierdoor kreeg de hul haar typische vorm, die ons aanzette om het onderzoekje te beginnen. De afstand tussen de omhoog staande punten was van essentieel belang. Dit werd met de duimstok nagemeten. Het wassen, plooiën, strijken, stijven van de mutsen

was een goed beroep. In ieder dorp was er wel een vrouw die de kunst machtig was en dat moest ook wel, want de hul bleef maar enkele weken in model en dan moest ze weer worden weggebracht. Ook een regen- of mistbui richtte onherstelbare schade aan het stijfjel aan zodat de punten als een zachte pudding in elkaar zakten.

Sedert begin deze eeuw wordt de traditionele dracht steeds meer vervangen door stadse kleding. Nieuwe hullen worden niet meer gemaakt en de oude gaan van moeder op dochter over. Er komt steeds minder werk voor de mutsenwassers en uiteindelijk is er in de hele Krommerijnstreek nog maar één vrouw die de kunst machtig is. Ze woont in Schalkwijk. Garagehouder van der Wiele uit Werkhoven kan zich nog herinneren dat zijn oma de hul nog droeg. Als klein jongetje moest hij eens in de maand voor zijn oma op de fiets een paar hullen wegbrengen naar Schalkwijk en ze enkele dagen later weer ophalen. Hij kreeg er een paar losse centen voor van z'n oma. Die oma, mevrouw Elberse, was vermoedelijk de laatste vrouw die de hul nog dagelijks droeg. Toen de mutsenwasser er mee ophield, borg ze, 86 jaar oud, de hul voor het laatst op in de doos. De laatste tien jaar van haar leven droeg ze een hoed, zoals zovelen voor haar de hul al voor een hoed hadden verruild. Aan de eeuwenlange traditie kwam daarmee een eind. Gelukkig heeft

Johan de Kruyf de hul voor ons in volle glorie vereeuwigd. In 1985 zal de hul te zien zijn op de tentoonstelling ter herdenking van de 100e geboortedag van Johan de Kruyf, met Pinksteren in het nieuwe gebouw van Bredero in Bunnik.

Duikerstraat 16, Utrecht

Henk Reinders

*) Met dank aan de families Van Zijl uit Bunnik en Van der Wiele uit Werkhoven

DANK AAN DE BEZORGERS VAN DE JAARBOEKEN

In de laatste dagen van december of het begin van het nieuwe jaar ging weer een aantal leden van onze vereniging op pad om hun mede-leden het Jaarboek 1984 te bezorgen. Allen die het nattige winterweer trotseerden, past een woord van hartelijke dank. Door de jaarboeken niet per post te verzenden, bespaart de vereniging zich een bedrag van enkele duizenden guldens. Dat geld kan nu voor andere activiteiten worden aangewend.

Een woord van bijzondere dank geldt de heer W. Uittenbogaard die ook dit jaar de gigantische klus op zich nam de jaarboekdistributie te organiseren.

Bij de uitgifte van het Jaarboek 1985 hoopt het bestuur op ieder weer een beroep te mogen doen.

Bestuur

maandblad oud-utrecht

58e jaargang - nr. 1 - januari 1985

Vereniging Oud-Utrecht

Voorzitter:

U. F. Hylkema, Maliebaan 58
3581 CT Utrecht, tel. (030) 32 88 66

Secretaris:

C. H. Staal, Hasebroekstraat 48
3532 GM Utrecht, tel. (030) 93 46 57

Penningmeester:

H. J. Jurriëns, Cicerolaan 10
3584 AK Utrecht, girorekening 575520

Contributie: f 39,50

C.J.P.-houders: f 23,50; 65+: f 34,-

Ledenadministratie:

Mw. M. Uittenbogaard-van Terwisga
Titus Brandsmalaan 17, 3451 ZX Vleuten
tel. (03407) 19 86

Redactie:

E. M. Kylstra, G. J. Röhner, A. H. M. van Schaik, C. H. Staal

Redactie-adres:

Alex. Numankade 199
3572 KW Utrecht, tel. (030) 71 18 14

I.S.S.N.: 0030-6738

Agenda

Dinsdag 12 februari, excursie naar het bedrijfsmuseum van Douwe Egberts. Verzamelen bij de portier aan de hoofdingang, Vleutense Vaart 35, om 14.00 uur.

Naast de bezichtiging van de museumcollectie zal een bedrijfsfilm vertoond worden en natuurlijk wordt er een kopje koffie of thee gepresenteerd. Indien u dit wenst kunt u uw „D.E.-punten“ inwisselen in de geschenkenhal.

Het maximaal aantal deelnemers van 50 is inmiddels bereikt.

Zaterdagmorgen 16 maart, excursie naar de Universiteitsbibliotheek van Utrecht. Bijzonderheden in een volgend nummer.

Donderdagavond 18 april, herhaling van de excursie van 17 januari naar het Gemeente Archief Utrecht. Het is gebleken dat er voor deze excursie zoveel belangstelling bestond, dat velen teleurgesteld moesten worden. Voor deze leden hebben wij de excursie nogmaals op het programma gezet.

Ook nu geldt weer een maximum van 70 personen, opgeven bij Hotel des Pays-Bas.